

BAŞKURDISTAN'DA ANA DİLİ BİLİNCİNİN UYANMASI VE ULUSAL KİMLİĞİN CANLANDIRILMASI

KUTLAY YAĞMUR

Giriş

Bu makalede ana dilinin bağımsız bir devlet olma yolundaki önemi ve etnik dil gücü algısının Başkurdistan'da ana dili bilincinin uyandırılmasındaki rolü tartışılacaktır. Bu makale Başkurdistan'da gerçekleştirilen toplum dil bilimsel alan çalışması sonucunda yazılmıştır¹. Son yüzyıl içerisinde Başkurt dili ağırlıklı olarak Rusçanın hâkimiyeti altına girmiştir². Ruslaştırma politikaları sonucu birçok yerel dili konuşan kişiler ana dilleri yerine Rusça konuşur hâle gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ana dili üzerindeki hakimiyet büyük ölçüde sona ermiştir ve Rus federasyonundaki federal cumhuriyetlerde artarak gelişen bir ana dili bilinci söz konusudur. Bu makalede kuramsal bir tartışma sunmak yerine, Türk tarihi kitabının da amaçları doğrultusunda, mevcut durumu sergileyen toplum dil bilimsel bir tespit sunulacaktır. Ancak toplum dil bilim alanına giren etnik dil gücü ve ana dilinin canlandırılması gibi kavramlarla fazla ilgisi olmayan okuyucular için bu kavramların kısa bir tartışması yapılacaktır. Aynı şekilde Başkurdistan'da ana dilini canlandırma mücadelesinin ne kadar çetin bir uğraş olduğunun iyi anlaşılması için de Ruslaştırma politikalarına değinilecektir. Daha sonra toplum dil bilimsel durum, değişik kurumlardaki dil kullanımı, eğitim, basın-yayın ve devlet dairelerindeki dil politikalarına ilişkin tespitin yanı sıra alan çalışması kapsamında yapılan bir anket çalışmasının sonuçları sunulacaktır.

Öz değer olarak dil

Bir toplum tarafından konuşulan dil sadece o toplumun iletişim aracı değildir. Bir dil konuşulduğu toplumun eğitim sisteminin, kültür ve kimliğinin özünü

1 "Rusya'da çok dillilik, ana dili eğitimi, ve eğitim politikaları" adlı bu araştırma projesi Hollanda ve Rus ortak bilimsel çalışma programı kapsamında Hollanda Bilim Akademisinin (NOW) sağladığı bütçe ile gerçekleştirilmiştir (proje numarası: 047.007.15). Bu proje Moskova, Ura (Baskurtistan özerk cumhuriyeti), ve Gomo-Altaysky (Altay özerk cumhuriyeti) kentlerindeki okullarda çok dillilik, çok kültürlülük, dil öğretimi politikaları ve toplum dil bilimsel durumla ilgili olarak yapılan araştırma sonucu bilimsel bir saptama yapmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, evde konuşulan dil anketi ve etnik dil gücü çalışması yapılmıştır. Bu makalede odak noktası Baskurtistan'daki toplum dil bilimsel durum üzerinedir.

2 Başkurt dili ve Rusça arasındaki dilsel kontak 16. yüzyıldan beri vardır ancak son yüzyıl içerisinde Rusça Sovyetler Birliği içindeki ulusal dilleri ciddi olarak hâkimiyeti altına almıştır.

oluşturur. Mustafa Kemal Atatürk ulusal dil olmadan millet olunamayacağını bildiği için Türk dilini ulus bilincinin oluşturulmasındaki en temel unsur olarak seçmiştir. Millî kimlikle bağdaştırılan ulusal dil birçok toplum için öz değerdir. Kimlik duygusu insana bir güvenlik, bir ait olma ve ortak bir geçmişe sahip olma duygusu verir. Bir toplumun kimliği, giyilen elbiseyle, dinî inanç ve davranış şekliyle, gelenek ve göreneklerle anlatılabilir ancak dil her zaman kimliğin oluşmasında ve anlatılmasındaki olmazsa olmaz temel taşıdır. Her dilde geçmişin, günümüzün ve geleceğin düşünce yansıması mevcuttur, başka bir deyişle, dil geçmişin kültürel hazinelerini günümüz kuşaklarına aktaran yegâne araçtır. Eğer bir dil ölürse, o dille bağlantılı olan tüm değer yargıları, gelenek-görenekler, kültürel değerler ve o dilde kuşaktan kuşağa aktarılmış olan her türlü bilgi de ölür gider. Aynı şekilde bir dilin sadece olması da o dilin çok zengin bir geleceği olacağı anlamına da gelmez. Bir dilin birçok sosyal, kültürel, eğitimsel ve bilimsel alanda kullanılması lâzımdır ki gelişsin, zenginleşsin. Eğitim ve bilim dili olarak kullanılmayan hiçbir dil gelişemez. Başkurdistan'da olduğu gibi bir ülkede birden fazla dil eğitim ve bilim dili olarak yarışırca, ana dilin korunması için dil plânlaması büyük bir önem kazanır.

Başkurdistan'daki dille ilgili durumun geçmişini ve bugünü çok iyi anlamak için Sovyet dil politikalarının ve kapsamlı asimilasyon uygulamalarının çok iyi belgelenmesi gerekir. Ruslaştırma politikalarından dolayı sadece Başkurtlar değil birçok halk ana dillerini kaybetme tehlikesi yaşamışlardır. Bir sonraki bölümde Ruslaştırma politikaları kısaca anlatılacaktır.

Eritme Politikaları

Cooper (1989: 45) dil plânlamasını 'başkalarının dil edinimini, işlevsel kullanımını ve dillerin yapısını etkilemek için bilinçli olarak geliştirilen plânların tamamıdır' şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak Sovyet dil plânlamasının o coğrafyada yaşayan halkların ana dillerini edinmelerini ve kullanmalarını denetim altına almak için geliştirmiş oldukları ve Rusçanın zamanla ana dillerinin yerini alması için bilinçli olarak geliştirdikleri ve uygulamaya koydukları plânlar olduğu söylenebilir. Sovyet dil politikalarını üç safhada inceleyebiliriz: Geçiş dönemi (1920 ve 1950 arası), yoğun asimilasyon dönemi (1958 ve 1980 arası) ve dağılma/çökme dönemi (1980'den *perestroika*'ya kadar olan dönem). Sovyet resmî söylemi ilk dönemlerinde azınlık dillerini destekleyen ve bu dillerin gelişmesi için olumlu adımlar atan bir tutum sergilemiştir. Leninist ideolojiye göre tüm diller eşitti ancak bu eşitlik çok kısa sürdü. 1936- 37 yıllarında Sovyet yönetimi değişik halklar tarafından kullanılan farklı alfabelerin hepsinin

kaldırılmasını ve Kiril alfabesine geçilmesini zorunlu kıldı. Alfabenin değiştirilmesi ana dili Rusça olmayan halkların Rusçayı öğrenmesini kolaylaştırdı ancak bazı ana dillerin Kiril alfabesiyle öğrenilmesi neredeyse imkânsız hâle geldi. Sovyet yasa geliştiricileri eğitimi komünist ideolojinin yayılmasındaki en etkili araç olarak görüyorlardı. Ülkenin her tarafında kısa zamanda okullar kuruldu ancak öğretmenlerin hemen hemen hepsi Rus kökenliydi. Eğitim-öğretim malzemelerinin tamamı Rusça idi ve başka dillerde (azınlık dillerinde) hiçbir öğretim malzemesi yoktu. Farklı etnik grupların yaşadığı bölgelerde yatılı okullar sistemi geliştirildi. Özellikle ana dili Rusça olmayan çocuklar bu yatılı okullara gönderildi. Farklı etnik kökenlerden gelen çocukların bulunduğu bu okullarda ortak iletişim dili Rusça idi ve ana dillerinde iletişim kesinlikle yasaklanmıştı. Bu yatılı okulların nihai amacı kendi öz kültürü ve dilinden habersiz sadece Rus dili ve kültürü ile yetişmiş kuşakların yetiştirilmesi idi. İlk geçiş döneminde ana dili ve kültürün öğrenilmesi ile ilgili destekleyici kurallar olsa da 1958’de çıkarılan Eğitim Reformu’nun 19. maddesine göre ana dili eğitimi ile ilgili her türlü destek tamamen ortadan kaldırılmıştır. Leninist ideolojide tüm dillerin eşitliğinden söz edilirken bu kültürel ve dilsel eritme/yok etme döneminde bazı dillerin daha önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Sovyet dil politikalarının ikinci döneminde çok katı ve ezici (saldırgan) Ruslaştırma politikaları iz bırakmıştır. İdeolojik amaç etnik, kültürel ve dilsel farklılıkların olmadığı bir Sovyet toplumu yaratmaktır. Eğitim bu Sovyet toplumunun yaratılmasındaki en önemli araçtır. Ana dili eğitimi saatleri birçok okulda iyice azaltılırken birçok bölgede tamamen ortadan kaldırıldı. Okullarda çocukların Rusçanın dışında bir dil konuşmasına kesinlikle izin verilmiyordu. Bu keskin eritme politikalarının fikir babası Stalin’dir ancak bu politikalar Kuruşçev ve Brejnev tarafından daha da sertleştirilerek geliştirilmiştir. Her ne kadar Haarman (1992) Stalin’in sert asimilasyon politikalarının Kuruşçev ve Brejnev tarafından yumuşatıldığını iddia etse de 1960’larda eğitim alanındaki uygulamalar Rusçanın tamamen diğer dillerin yerini aldığını göstermektedir. Tek eğitim ve iletişim dili Rusça olmuştur. Bu sert asimilasyon politikaları sonucunda farklı halkların ana dilleri sadece birkaç kısıtlı alanda kullanılır duruma gelmiş ve bu durum bu dillerin işlevsel değerini ve saygınlığını iyice azaltmıştır (özellikle genç kuşakların gözünde ana dillerinin değeri azaltılmıştır). Eğitim ve sosyo-ekonomik alanda yükselebilmek için tek kabul edilen dil Rusça olmuştur. Devlet dairelerinde, kamu kurum ve kuruluşlarında, eğitimde ve basında kullanılan tek dilin Rusça olması diğer dillerin işlevselliğini ve kullanımını tamamen kısıtlamıştır. Sert Ruslaştırma politikaları 1980’li yıllara kadar devam etmiştir Ancak 80’li yıllardan itibaren yerel halklar arasında Ruslaştırma politikalarıyla ilgili ciddi bir

rahatsızlık başlamıştır. Bu rahatsızlık üçüncü dönemin başlangıcını teşkil eder. İnsanların gelenek ve göreneklerine göre davranmamaları, dinî inançlarına göre ibadet edememeleri giderek tepkiyle karşılanmaya başladı. Özellikle yerel halkların genç kuşaklara ana dillerinde eğitim verememeleri duyulan tepkinin artmasına yol açtı. Hagendoorn, Drogendijk, Tumanov, ve Hraba'ya göre (1998), Gorbaçov döneminde Sovyetleştirme politikalarının iflâs ettiği anlaşıldı. Hagendoorn ve diğerleri (1998) Rusların izledikleri asimilasyon politikalarının tam anlamıyla başarılı olamadığını belirtmektedirler. Her ne kadar zorla göçe tâbi tutulan halklar ve gruplar arasında ana dili kaybı ve Rusçaya geçiş yüksek oranda ise de yerli halklar arasında bu oran daha düşüktür.

Perestroika ve Ruslaştırmanın sona ermesi

Sert Ruslaştırma politikalarına karşın birçok yerli halk Ruslaştırmaya direnmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde Ruslaştırma politikalarını uygulamak çok kolay olmamıştır. Graney'e göre (1999: 619) Tataristan ve Başkurdistan'da birçok ulusal okul 1970'li yıllarda ya kapatılmaya ya da Rusça eğitime geçmeye zorlanmışlardır. Ancak her iki Cumhuriyetin kırsal bölgelerinde ulusal okulların bir kısmı muhafaza edilebilmiştir. Bu çalışmanın bulguları bir oranda Graney'in önermesini doğrular niteliktedir. Genç kuşaklar arasında büyük oranda Rusçaya kayış olsa da kırsal bölgelerde ulusal dillerin korunma oranı ve ana dili bilinci oldukça yüksektir. Aynı şekilde Başkurt grubuna ait olma duygusu da oldukça yüksektir. Dilsel erime oranlarının farklı olmasına rağmen kesin olan tek şey Rusçanın hâkimiyeti altındaki ulusal dillerin büyük oranda kayba uğradığıdır. Schlyter'in (1998) Özbek dili üzerine yaptığı kapsamlı inceleme sonucunda Rusçanın Türk dillerinde sözcüksel ve anlamsal değişikliklere yol açtığını görüyoruz. Bu diller arasında uzun yıllardır devam eden etkileşim sonucu Türk dillerinde ortaya çıkan değişimin bir anda kaybolmayacaktır ancak bu bölgelerde çok ciddi bir şekilde ana dillerinin yeniden canlandırılması çalışmaları devam etmektedir.

Başkurtistan'da toplum dil bilimsel durum

Çok zengin doğal kaynaklarıyla (özellikle doğal gaz ve petrol) Başkurdistan Rus Federasyonu'nun en önemli bölgelerinden birisidir. Volga nehri ve Ural dağları arasında 143.600 kilometre karelik bir yüz ölçümüne sahiptir. 1993 nüfus sayımına göre Başkurdistan'ın nüfusu 4 milyonun biraz üzerindedir. Rusya federasyonuna dağılmış olan Başkurtlar kendi öz yurtlarında Ruslara göre azın-

lık durumundadırlar. Grimes'e göre (2000) farklı ülkelerde 1 milyonun üzerinde Başkurt yaşarken, Rusya Federasyonu'nda 901.610 (% 67) Başkurt yaşamaktadır. 1989 Sovyet nüfus sayımına göre, Başkurtistan'da üç büyük grup yaşamaktadır: Ruslar (% 39), Tatarlar (% 28) ve Başkurtlar (% 22). Rusların büyük çoğunluğu Başkurdistan'ın başkenti Ufa'da yaşamaktadırlar. Kırsal kesimdeki farklı kent ve kasabalarda Tatarlar veya Başkurtlar çoğunlukta dırlar. Ancak Başkurtların kentlerdeki nüfusu artmaktadır (bu oran 1970'de % 10 iken 1989'da % 14,5'e çıkmıştır.)

Tarihsel ve Sosyal özellikler

Kıpçak grubundan olan Başkurtlar buldukları toprakları 13. ve 15. yüzyıllar arasında yurt edinmişlerdir. 1552 yılında Kazan Tatarlarının Korkunç İvan (IV) tarafından yenilmesinden sonra bu topraklar Rusların eline geçmiştir. Ruslar 1574 yılında Ufa kentini kurduktan sonra bölge bir sömürge hâline gelmiştir. Birçok Başkurt ayaklanmasına rağmen, Ruslar acımasız bir şekilde bu ayaklanmaları bastırılmış ve Başkurtları baskı altında tutmuşlardır. 18 . yüzyılda bölgede demir ve bakır üretimi başlamıştır. Merkezileştirme ve sömürgecilik politikaları doğrultusunda Ruslar bu bölgeye başka bölgelerden birçok Rus göçmen yerleştirdiler. 19. yüzyılda sanayileşmenin başlamasıyla Ruslar Başkurdistan'a daha fazla Rus göçmen göndermeye başladılar. Bunun sonucunda Başkurtlar kendi topraklarında azınlık durumuna düşürüldüler. 19. yüzyılda Rus sömürgecilerin ve sömürgeci politikaların baskısı sonucunda Başkurtların göçebe yaşamı bırakıp belli bölgelerde yerleşmeleri sonucu başlıca geçim kaynakları tarımcılık oldu. 1917 komünist devriminden sonra Başkurdistan 1919 yılında özerk cumhuriyet yapıldı. Bu yeni özerk cumhuriyetin sınırları öylesine plânlı çizildi ki bu sınırlar içerisinde birçok Tatar kökenli insanların yaşadığı bölgeler de içerildi, dolayısıyla Başkurtlar kendi topraklarında Ruslardan ve Tatarlardan sonra üçüncü büyük grup oldular. 1930'larda petrol endüstrisinin tırmanışa geçmesiyle bölgeye başka bölgelerden birçok insan göç etti ve bu yeni nüfus akımı Başkurtların nüfustaki oranlarının daha da azalmasına yol açtı. Grävingsholt'un (1999) belirttiğine göre birçok Başkurt aydını Stalin rejiminin kurbanı olmuştur. Kentlerde Başkurt dilinin çok sınırlı işlevselliği ve kullanım alanı vardı. Genellikle Başkurtça kırsal kesimlerdeki halk tarafından kullanılır hâle gelmişti.

1990 seçimlerinde Sovyetlerin genelinde olduğu gibi Başkurtistan'da da komünistler iktidarı kaybettiler. Aynı seçimlerde Murtaza Rakhimov Başkurtistan'daki Sovyet yerel meclisinin başkanı seçildi. Grävingsholt'a göre (1999), Rakhimov'un Başkurt kökenli olmasının seçimleri kazanmasında çok önemli ro-

lülü olmuştur. Diğer taraftan Rakhimov'un seçilmiş olması yavaş da olsa Başkurt ulusal benliğinin ve kimlik bilincinin yeniden canlanmasında önemli bir yer tutmuştur. Rakhimov'un başkanlığında Başkurdistan'ın yeni anayasası yazıldı. Uzun tartışmalar sonucu Ocak 1999'da kabul edilen Başkurt Meclisi Başkurtça ve Rusçayı Başkurtistan'ın resmî dilleri olarak kabul eden bir yasa çıkartmıştır. Anayasa'da (bölüm I, madde 3) "Başkurtistan Cumhuriyeti'nin resmî dilleri Başkurtça ve Rusçadır" ibaresi yer aldı. Yeni Anayasa etnik azınlıklar tarafından konuşulan dillerin ilk ve orta dereceli okullarda öğretilmesini destekleyen kuralları da içerdi (Bölüm II, madde 8). Her ne kadar komşu ülke Tataristan Cumhuriyeti Tatar dilinin her kökenden çocuklar tarafından öğrenilmesini zorunlu kılarsa da, Başkurdistan devlet başkanı Rakhimov Başkurtçanın mecburî öğrenimine karşı çıkmıştır. Başkurtçanın vatandaşlar tarafından öğrenimi resmî olarak özendirmektedir ancak bu kişilerin serbest seçimine bırakılmıştır (Grävingsholt, 1999.)

Başkurdistan'daki dilsel durum birçok açıdan karmaşıktır. Başkurt ve Tatar dillerini konuşanlar birbirlerini çok rahat anladıkları hâlde ve bu iki dil arasında sözcüksel bazı farklılıklar dışında hiçbir fark olmamasına karşın bu iki dil grubu ısrarla farklı dilsel gruplar olarak anılmaktadırlar. Sovyet döneminde Ruslaştırma politikalarından dolayı Başkurt dilinin iş hayatında, bilim, eğitim ve yazılı edebiyatta hiçbir işlevi yoktu. Hatta Laitin'a (1995: 291) göre, "Sovyetler çok farklı bir edebî Başkurt dili yarattılar ve Başkurtların onuncu sınıfa kadar Başkurtça eğitim almalarını sağlayarak bu iki grubun karışmasını engellemeye çalıştılar. Bunların yapıldığı dönemde Başkurtların üçte biri kendilerini Tatar olarak görüyordu." Farklı çalışmalarda sunulan bulgular Laitian'ın savını desteklemektedirler (Graney, 1999; Grävingsholt, 1999). Ajupova'ya (1996) göre Başkurtistan'da 100'den fazla etnik grup yaşamaktadır ve bu gruplardan 13'ü (Ruslar, Başkurtlar, Tatarlar, Çuvaşlar, Mariler, Udmurtlar, Ukraynalılar, Mordvaylar, Beyaz Ruslar, Letler, Almanlar, Estonyalılar ve Kazaklar) Başkurdistan'ın belli bölgelerinde yoğunlaşmışlardır. Tablo 1' de bu gruplardan bazılarının nüfusları ve dil kullanımları ile ilgili olarak bazı rakamlar sunulmaktadır. Tabloda sunulan bilgi Başkurdistan'daki dilsel durumun karmaşıklığını belgelemektedir.

Tablo 1: Başkurtistan'daki etnik grupların toplam nüfusa oranı ve ana dilinin birinci dil olarak kullanılma oranları.

Dilsel gruplar	Nüfustaki oranı (%)	Ana dilinin birinci dil olarak kullanılması (1979 sayımındaki Oran - %)	Ana dilinin birinci dil olarak kullanılması (1989 sayımındaki Oran - %)
Başkurtlar	22	64.4	74.7
Tatarlar	28.4	94.2	92.9
Çuvaşlar	3	86.8	82.7
Mariler	2.7	94	91.2
Udmurtlar	0.6	93.2	90
Ukraynalılar	1.9	*	
Ruslar	39	**	**

Notlar: Kaynak Ajupova (1996); * rakamlar verilmediği de Ukraynalılar arasındaki ana dili kaybının da çok yüksek olduğu belirtilmektedir (1979 ve 1989 arasında -3,5); ** Yüzde 100 olması tahmin ediliyor.

Tablo 1' de görüldüğü gibi 1979 ve 1989 sayımları arasında tüm grupların ana dili hâkimiyetinde bir azalma söz konusudur. Ancak Başkurtların ana dili hâkimiyetinde yüzde 10' luk bir artış söz konusudur. Bununla beraber rakamlar incelendiğinde daha hâlâ Başkurtların kendi topraklarında ana dillerine en az hâkim olan grup olduğu karşımıza çıkmaktadır. Graney'e (1999) göre 1989 sayımlarında Başkurtların yüzde 20'si Tatarca'yı ana dilleri olarak belirtirken, Tatarların sadece % 0,5'i Başkurtçayı ana dilleri olarak belirtmişlerdir. Bu durum Grimes (2000) tarafından da teyit edilmektedir. Grimes'e göre 370.000 Başkurt Tatarca'yı ana dili olarak konuşmaktadır. Diğer yandan çok cüzi sayıda Rus (% 0,25) Tatarca veya Başkurtça bildiğini iddia etmektedir. Tablo 1'deki bilgiler doğrultusunda konuya yabancı olan birisi Rusların Başkurdistan'daki en kalabalık grup olduğunu düşünebilirler. Ancak dilsel olarak baktığımızda Başkurtlar ve Tatarlar arasında tam anlamıyla bir anlaşma söz konusudur. Bu iki grup arasında yaratılan ayrım dilsel ve kültürel olmaktan öte sosyo-politik kökenlidir ve Ruslar tarafından yaratılmıştır. Tablo 1'deki verilerin de kanıtı olduğu gibi diğer tüm gruplar iki veya daha fazla dilli iken sadece Ruslar tek dillidir. Yine yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi diğer gruplara oranla ana dili bilinci en düşük olan grup Başkurtlardır.

Başkurdistan'daki mevcut durum ve dil plânlaması

Dillerin muhafazasında veya kaybedilmesinde dil plânlamasının çok önem-

li bir rolü vardır. Sovyetlerde görüldüğü gibi birçok ana dili sadece evdeki kullanımla kısıtlı kalmış ve eğitim, bilim ve sanat gibi alanlarda kullanılmadıkları için işlevsel olarak değerleri azalmıştır. Ana dilinde eğitim veren kurumlar olmadığı için aileler zorunlu olarak çocuklarını sosyal ve toplumsal olarak yükseltmelerini için Rusça eğitim veren okullara göndermişlerdir. Ancak Sovyetlerin dağılmasından sonra bazı özerk cumhuriyetler ana dillerinde eğitim seferberliğini başlatmış ve halk arasında ana diline karşı çok olumlu tavırların oluşması sağlanmıştır. Başkurdistan ve Tataristan ana dilinin canlandırılması yolunda uğraş veren iki model cumhuriyettir. Rusçanın işlevsel değeri daha hâlâ çok yüksek olmasına rağmen Başkurtçanın eğitim dili olması için toplumsal destek büyük oranda artmaktadır. Herhangi bir dil plânlamasının başarıya ulaşabilmesi için toplumsal destek ve olumlu tavır olmazsa olmaz koşullardır.

Başkurdistan'daki eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi için ciddi çalışmalar vardır. Başkurt aydınları ve devlet yöneticileri eğitim sisteminin reformunu bağımsız devlet olmanın en önemli koşullarından birisi olarak görmektedirler. Başkurdistan'daki eğitim plânlayıcıları devlet okullarını yeniden yapılandırarak ders kitaplarının yeniden yazılmasını istemektedirler. Aynı şekilde müfredata yeni derslerin eklenmesi de söz konusudur. Bu amaçla eski Sovyet Bilimler Akademisi millileştirilmiştir böylece kültürel ve tarihî bilgilerin Moskova'nın denetimi dışında yazılması amaçlanmaktadır. Bu yolla, eğitimciler toplumsal bilginin Başkurt uzmanlar tarafından yazılarak eğitim kanalıyla genç kuşaklara ulaştırılmasını amaçlamaktadırlar. 1990/91 akademik yılında yeni Başkurt tarihi, edebiyatı ve kültürü dersleri müfredata alınmıştır. Eğitim Bakanı 1997'de Kitap adlı bir kurum kurarak ders kitaplarının yazılmasını bu kurumun sorumluluğuna vermiştir.

Diğer etnik dillerinde eğitim söz konusu olduğunda Başkurt dil politikalarının çok eşitlikçi olduğunu görüyoruz. Başkurt devleti tüm dil gruplarının ana dillerinde eğitim görebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Tüm aileler ana dillerinde çocuklarına eğitim talep etmeleri için yüreklendirilmektedirler. İlke olarak tüm diller yasa ününde eşittir ve okullarda öğretilen ana dili sayısı artarak devam etmektedir. Graney'e göre (1999) Başkurt dilinde eğitim veren kurumların sayısı çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu olumlu gelişmelere rağmen bazı Başkurt aydınları yapılanlardan yeteri kadar hoşnut değillerdir. Bu aydın grubuna göre okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar Başkurt dilinde dört dörtlük bir eğitim olması gerekmektedir. Bu taleplere resmî kurumlar Başkurt dilinde eğitim veren daha çok sayıda okul açarak cevap vermişlerdir. Ancak Başkurt kökenli olmayan öğrencilere Başkurtçanın zorunlu olarak öğretimi konusu kabul edilmemiştir. Bu şekilde çok dillilik ve kültürlülük ilkeleri tüm azınlık

gruplarına eşit olarak uygulanmaktadır. Başkurdistan'da yaşayan her etnik grup kendi ana dilinde okul açabilmekte ve eğitim verebilmektedir. Bu anlamda Başkurtistan çok dilliliğe örnek bir toplum olma yolundadır ancak çok kültürlülük bir toplumda yaşayan grupların birbirlerinin ana dillerini ve kültürlerini öğrenmeleriyle köklenebilir. Daha önce belirtildiği gibi Rus kökenli grup tam anlamıyla tek dilli ve tek kültürlüdür. Başkurdistan'da gerçek anlamda çok kültürlülük Rus kökenli öğrencilerin de diğer dilleri ve kültürleri okullarda tam anlamıyla öğrenmesiyle mümkün olabilir. Bu şekilde çok kültürlülük sadece belli grupların sorumluluğu olmaktan çıkar ve çok dilliliği yaratmak daha kolay olur.

Tablo 1'de sunulan rakamlar Başkurt grubunun diğer gruplar arasında ana diline en hâkim olan halk olduğunu göstermektedir. Rusçaya olan büyük orandaki kaymaya rağmen ana dilinin yeniden canlandırılması çalışmaları oldukça diri ve etkindir. Bu durum Başkurt toplumunda ufku geniş ve yurtsever bir aydın grubunun olması sayesinde olmaktadır. Başkurt dilinde eğitim veren okullara devam eden öğrencilerin sayısındaki artış bu okullara yapılan devlet desteğinin amaçlarına ulaştığını göstermektedir. Ayrıca Başkurt dilinde eğitim veren üniversitelerin açılması için toplumsal baskı giderek artmaktadır. Dilin yeniden canlandırılması yolunda atılan bu adımlar doğrultusunda Başkurt dil gücünün artacağı varsayılabilir. Bu doğrultuda toplumsal destek çok önemlidir. Başkurt dilinde eğitim veren okullar için daha fazla talep olursa bu okullardaki Başkurt dil eğitimi daha da nitelikli ve güçlü olacaktır.

Başkurdistan örneğinde görüldüğü gibi yeni dil politikaları Başkurtlar arasında ana dili bilincinin artmasını sağlamıştır. Rusça ve Başkurtçaya ilişkin tutumlar tamamen değişmiştir. Bir sonraki bölümde bir dilin gücüne katkıda bulunan etkenlerin incelenmesiyle Başkurt dilinin yeniden canlandırılmasındaki unsurlar daha iyi anlaşılacaktır.

Etnik dil gücü kavramı

Bir etnik dilin gücünü oluşturan birçok unsuru sıralamak yerine Giles, Bourhis ve Taylor (1977) statü, demografi ve kurumsal destekten ibaret üç ana etken üzerine kurulu bir model sundular. Başkurt dil gücü bu model doğrultusunda incelenecektir.

Dil gücünü oluşturan unsurlar

Giles ve arkadaşlarına göre (1977), statü, demografi ve kurumsal destekten oluşan üç ana faktör bir dil grubunun gücünü belirler. Bu alanlarda dil grubunun gücü ve zayıflıkları o dil grubunun düşük, orta ve yüksek güç grubu olarak tanımlanmasını sağlar. Düşük güce sahip dil grupları büyük olasılıkla dilsel asimilasyona uğrayarak zamanla yok olacaktır ve bu tür grupların öz değerlerinden

söz edilemez (Bourhis ve diğerleri, 1981). Diğer taraftan yüksek güce sahip dil grupları çok dilli ortamlarda kendi grup değerlerini ve dillerini korumaya ve devam ettirmeye muktedir gruplardır. Bu tür toplumlar asimilasyona uğramazlar.

Giles ve arkadaşlarının (1977) modeline göre statü faktörü grubun içerde ve dışardaki ekonomik, sosyal, tarihsel ve dilinin saygınlığı ile ilgili alt faktörler içerir. Demografi faktörü ise etnik grubun değişik bölgelerdeki sayısal çoğunluğu ve dağılımının yanı sıra doğum oranları, grup içi-dışı evliliklerin oranları ve bölgenin aldığı ve verdiği göçün oranı ile ilgilidir. Kurumsal destek faktörü ise grubun devlet kurumlarından ve toplumun diğer kurumlarından aldığı desteğin niceliği ve niteliği ile ilgilidir. Özellikle ana dilinin eğitim, basın-yayın, politika, devlet kurumları (hastahane, devlet dairesi, vb.), dinî ve kültürel kurumlar gibi değişik alanlarda aldığı resmî veya gayri resmî destek o dil grubunun gücünü belirler. Bir dilde yayımlanan gazetelerin olmaması o dilin o alanda zayıf olmasının göstergesidir. Yukarıdaki etkenlerin hepsi grubun nesne anlamda gücünün göstergesidir ve bu göstergelerin toplamı grubun yansız bir resminin oluşmasını sağlar. Diğer taraftan Bourhis, Giles ve Rosenthal (1981) bir etnik gruba ait bireylerin gruplarının gücüyle ilgili öznel düşüncelerinin de o grubun nesnel gücü kadar önemli olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünceden yola çıkarak Bourhis, Giles ve Rosenthal (1981) "Öznel etnik dil gücü sormacası"nı geliştirdiler. Toplumsal açıdan önemli göstergeleri saptayan bu bilim adamları grup üyelerinin kendi gruplarını ve diğer grupları değişik güç etkenleri açısından değerlendirmelerini istemişlerdir. Johnson, Giles, and Bourhis (1983: 258) bireylerin sosyal psikolojik değerlendirmeleri ve toplumsal koşullar arasındaki karmaşık ilişkinin bu sormaca sayesinde dil, etnik grup kavramı ve gruplar arası ilişkiler açısından daha derinlemesine incelenebileceğini iddia etmişlerdir.

Öte yandan bazı bilim adamları (Bourhis, 1984; Johnson, et al., 1983; Saint-Blancat, 1985) eğer bir etnik gruba ait bireyler o toplumla kendilerini güçlü bir şekilde bağdaştırırlarsa, toplumun etnik dil gücü düşük olsa da o grubun asimile olmadan varlığını devam ettirebileceği iddiasında bulunmuşlardır. Ancak diğer taraftan hâkim grupların azınlık gruplarına ulaşan bilgiyi istediği gibi denetleyebileceği ve grupların öz güvenlerinin artmaması için eğitimde ana dilinin kullanılmaması, basın yayın organlarında sadece hâkim dil kullanılması vb. gibi her türlü yöntemi deneyeceğini de belirtmiştir. Bu tür kontrol mekanizmalarına rağmen etnik grupların atalarının tarihte gösterdikleri başarıları ve kahramanlıkları genç kuşaklara hatırlatarak bu tür stratejilere karşı koyabileceklerini yine Johnson, Giles ve Bourhis (1983) belirtmişlerdir.

Deneysel Çalışma

Denekler : Yukarıda sunulan bilimsel çerçevede doğrultusunda Bourhis ve arkadaşları (1981) tarafından geliştirilen öznel etnik dil gücü anketi İngilizceden Rusçaya çevrilerek Ufa ve çevresinde 250 kişiye uygulanmıştır.³ Ruslaştırmanın etkisini tayin edebilmek için kırsal ve kentsel alanlardan iki grup çalışmada içerilmiştir. Bu şekilde kentsel alandan 87 denek (ortalama yaş = 31.26) ve kırsal

alandan 137 denek (ortalama yaş = 25.94) öznel etnik dil gücü anketini doldurmuşlardır. Bu deneklerin 155'i bayan iken 90'ı erkektir.

Veri derlemede kullanılan araçlar

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda “öznel etnik dil gücü anketi” İngilizceden Rusçaya çevrilerek kullanılmıştır. Bu ankette Rus ve Başkurt grupları üç ana faktörle ilgili (statü, demografi ve kurumsal destek) 22 değişken üzerinden değerlendirilmiştir. Sormacada 7 dereceli Likert ölçeği kullanılmıştır. Her bir soruda hem Başkurt hem de Rus grubuyla ilgili iki düzeyli değerlendirme bulunmaktadır (anketin aslını görmek için Yağmur, 1997'ye bakınız).⁴ Bu alan çalışması kapsamında ayrıca Ufa'da 484 ilkokul öğrencisinin katıldığı evde konuşulan dil anketi yapılmıştır ancak söz konusu araştırmanın bulguları burada sunulmayacaktır.

Bu çalışmanın etnik dil gücü bulguları

Başkurtistan'daki toplum dil bilimsel durum önceki bölümlerde tanımlanmıştır. Öznel verilerden yola çıkarak Başkurt dilinin yeniden canlandırılması için çok ciddi önlemlerin alındığını kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu bulgular doğrultusunda Başkurdistan'da çok güçlü ana dili canlanması beklenir. Ancak bu çalışmalara verilen toplumsal destek belirleyici olacaktır. Rusçanın toplumdaki lingua franca işlevinden dolayı birçok aile daha hâlâ çocuklarını Rus dilinde eğitim veren okullara göndermek isteyebilirler (üniversite eğitiminin Rusça olması, iş olanakları gibi etkenlerden dolayı). Yukarıda sunulan nesnel veriler bir dilin canlandırılmasında ne kadar önemli ise o toplum üyelerinin öznel dil gücü algıları da o dilin canlandırılması için o denli önemlidir.

Başkurt dil grubundan bireylerin görüşlerini saptamak amacıyla öznel etnik dil gücü anketi kullanılmıştır. Tablo 2'de bu anketin sonuçları sunulmaktadır. Denekler Rus ve Başkurt etnik gücünü 7-ölçekli 22 soru üzerinden değerlendirmişlerdir. Kullanılan ölçekte 1 'çok düşük güç' anlamına gelirken 7 'çok yüksek güç' anlamına gelmektedir. Başkurt grubunun geçtiğimiz yüzyıl içerisinde çok ciddi asimilasyon politikalarına tâbi tutulduğunu düşünürsek Başkurt grubunun çok yüksek bir güce sahip olacağı beklenmez. Ayrıca Rusçanın her alanda (eğitim, devlet kurumları, basın-yayın vb. gibi) yoğun kullanımından dolayı, Başkurtça ve Tatarca çok kısıtlı alanlarda kullanılmaktaydı ve bu durum Başkurtça ve Tatarcanın işlevsel değerini oldukça azaltmakta idi. Bu olumsuz koşullar altında Başkurt grubunun yüksek bir güce sahip olacağı beklenemezdi. Aynı şekilde Başkurtçanın kırsal kesimde kentlere göre daha fazla kullanımı olması gözletilerek iki grup denek içerilmiştir.

Tablo 2'de her iki gruptan alınan toplam 250 kişiye ait sonuçlar birlikte su-

3 Anketi Rusçaya çeviren Dr. Georgii Khruslov'a ve anketin Ufa'da uygulanmasına yardımcı olan Prof. Dr. Flioura Aznabaeva, Markhaba Davletchina, ve Dilya Khisbulina'ya teşekkürü bir borç bilirim.

4 Yağmur, K. (1997). First Language Attrition among Turkish speakers in Sydney. Ph.D Thesis, Nijmegen University, (Studies in Multilingualism, Vol. 7, Tilburg University Press).

nulmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Tablo'nun birinci kolonunda ankette yer alan sorular sunulmuştur. İkinci kolonda Başkurt deneklerin kendi grupları ile ilgili değerlendirmelerinin ortalamaları sunulmuştur. Üçüncü kolonda Başkurt deneklerin Rus grubu ile ilgili değerlendirmeleri (ortalama değerler) sunulmuştur. Dördüncü kolonda ise iki grubun arasındaki ortalama fark ve beşinci kolonda bu farkın önem derecesinin hesaplandığı testin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2: Başkurt deneklerin “Öznel Etnik Dil Gücü” anketini kullanarak Rus ve Başkurt gruplarla ilgili değerlendirmelerinin sonuçları (N = 250)

Anketteki soru	Başkurt gücü	Rus gücü	Ortalama fark	P değeri
1. Nüfusun oranı	3.49	4.64	1.15	.000**
2. Dilin yerel statüsü	6.12	5.52	-.59	.000**
3. Dilin uluslararası statüsü	4.10	3.28	-.82	.000***
4. Kamu hizmetlerinde Rusça ve Başkurtça'nın kullanım oranı	3.73	6.06	2.32	.000**
5. Rus/Başkurt doğum oranı	3.82	4.07	.23	.060
6. Rus/Başkurt gruplarının iş hayatındaki hakimiyeti	5.32	5.06	-.27	.048*
7. Rusça ve Başkurtça'nın medyada kullanım oranı				
8. Grubun genel statüsü	5.82	4.29	-1.50	.000**
9. Rus ve Başkurtların yerel olarak oranları	3.51	5.00	-1.50	.000**
10. Başkurtça ve Rusça'nın eğitiminde kullanım oranları	4.78	6.14	1.36	.000**
11. Rus/Başkurt iç ve dış göç oranları	4.39	3.68	.71	.000**
12. Grup dışı evlilik oranı	4.48	4.97	.50	.000**
13. Rus/Başkurt siyasi güç oranları	2.98	3.38	.40	.005**
14. Başkurtça ve Rusça'nın iş hayatında kullanım oranları	3.97	5.84	1.86	.000**
15. Başkurtistan'a gelen Rus/Başkurt oranı	4.49	4.54	5.809E-02	.722
16. Kültürel tarihle gurur duyma oranı	5.95	5.13	.81	.000**
17. Başkurtça ve Rusça'nın dini ibadette kullanım oranları	3.29	3.22	-6.5306E-02	.693
18. Grubun kültürel temsil gücü oranı	5.75	5.19	.55	.000**
19. Grubun genel gücü	4.87	5.31	.44	.015*
20. Grubun maddi/ekonomik gücü	3.93	5.08	1.15	.000**
21. Grubun gelecekteki gücü	5.32	5.18	-.16	.275
22. Ruslar ve Başkurtlar arasındaki kültürel ilişkinin oranı	5.59			
Ortalama güç (21 sorunun ortalaması)	4.42	4.65		

Notlar: 1 en düşük gücü gösterirken 7 en yüksek gücü simgelemektedir. Ortalama güç 21 soruya verilen değerlerin her bir grup için ortalamasını teşkil etmektedir. * İki grup arasındaki farkın % 5'lik önem oranını simgelerken. ** binde beslik yüksek bir oran simgelemektedir.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi iki grup arasında ciddi güç farklılıkları bulunmaktadır. Bazı faktörler açısından Başkurt grubu güçlü iken diğerlerinde Rus grubu güçlü olarak algılanmaktadır. Örneğin nüfusun oranı konusunda Rus grubu Başkurt grubundan daha kalabalık olarak algılanmıştır. Diğer taraftan dilin yerel statüsü açısından Başkurt dilinin saygınlığı Rusçadan daha yüksek algılanmıştır. 21 değişkenden alınan ortalama sonuç doğrultusunda iki grubun güçlerinin Başkurt deneklerin gözünde eşit olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Etnik dil gücü kuramı doğrultusunda her iki grubun da orta düzeyde güce sahip oldukları söylenebilir.

Değerlendirme

Sonuçlar Başkurt grubunun öz grup benliği inançlarının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Deneklerin değerlendirmeleri objektif sayılarla doğru bir orantıdadır, örneğin denekler Rusların sayısının Başkurtlara oranla daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Yine aynı şekilde Rusların doğum oranının Başkurtlara göre daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Grup statüsü ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde Başkurt grubu Ruslara oranla daha fazla güce sahiptir. Dilin yerel ve uluslar arası statüsü konusunda yapılan değerlendirme Başkurt dilinin Rusçadan daha fazla gücü olduğu yönündedir. Rusçanın uluslar arası düzeyde bir bilim ve kültür dili olduğu gözetilirse bu bulgu ilgi çekicidir. Aynı şekilde grupların statüsü ve kültürel tarihten duyulan gurur açısından Başkurt grubu Rus grubundan daha yüksek bir değerlendirme almıştır. Ayrıca kültürel temsil açısından Başkurt grubu Rus grubundan çok daha yüksek bir değerlendirme almıştır. Bu sonuçlar, bağımsız Başkurt ülkesi duygusunun Başkurtlarda öz benliği güçlendirdiği ve öz güvenin arttığına bir göstergesidir. Diğer taraftan ekonomik açıdan yapılan değerlendirmelerde her ne kadar Başkurt grubunun iş hayatına daha fazla hâkim olduğu sonucu çıksa da Rus grubun Başkurt grubundan ekonomik olarak daha güçlü olduğu değerlendirilmiştir. Rusçanın Başkurtistan'daki lingua franca rolü 14. soruda açık olarak sergilenmektedir. İş hayatında Rusça Başkurtçadan daha fazla kullanılmaktadır.

Kurumsal destek faktörü açısından iki grup arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Objektif verilerle de teyit edildiği gibi kamu kurumlarında dillerin kullanım oranları ve eğitimde kullanılan dil açısından Rusça kullanımı Başkurtçadan çok daha yüksek bir orandadır. Ancak Başkurtçanın son yıllarda resmî dil statüsü kazanmış olması yakın gelecekte Başkurtçaya daha yüksek bir statü kazandırabilir. Diğer taraftan iki grup arasındaki mevcut diyalogun oranının sorulduğu 22. sorunun sonucu iki grup arasında oldukça yüksek oranda bir diyalog olduğunu göstermektedir. Bu bulgu gruplar arası iletişim ve çok kültürlülüğün Başkurtistan'da yerleşmesi açısından çok önemlidir.

Başkurt dilinin yeniden canlandırılması ve gelecekle ilgili saptamalar

Yukardaki bulgulardan da anlaşıldığı gibi Başkurtlar ana dillerini yeniden canlandırmak için kararlıdır. Dilin yeniden canlandırılması için sosyal-psikolojik, kurumsal, eğitimsel ve anayasal her türlü koşul uygundur. Eğitim politikalarıyla sağlanan Başkurtça eğitim ve ailelerin ana dilinde eğitim talep etmeleriyle yakın gelecekte birçok okul Başkurt dilinde çok nitelikli eğitim verebilecek hâle gelecektir.

Ancak dilin yeniden güçlendirilmesi sürecinde göz önünde bulundurulması gereken birtakım dil bilimsel, kültürel, siyasî, sosyal ve demografik faktörler bulunmaktadır. Ana dilinde eğitimin sürekliliği en önemli unsurdur. Alan çalışmamız esnasında Ufa ve çevresinde birtakım Başkurt ve Tatar okullarını ziyaret ettik. Okul müdürleri ve eğitim politikaları geliştiren kurumlarla yaptığımız görüşmelerde ana dili eğitim saatlerinin artırılmasının istendiğini gördük. Ana dili derslerinden başka bu okullar Başkurt veya Tatar kültürü dersleri de vermekteler Başkurt dilinde verilen ders sayısını artmaktadır (Genellikle fen, matematik gibi dersler Rusça yapılmaktadır ancak bu derslerin de zamanla Başkurtça yapılması plânlanmaktadır). Öğrenciler Başkurt coğrafya ve tarihi derslerini Başkurtça ve Tatarca olarak almaktadırlar. Ancak Kiril alfabesinin kullanımı Başkurtçanın eğitim ve öğrenimini güçleştirmektedir. Mülâkat yaptığımız bazı dil bilimciler komşu Tataristan'da olduğu gibi gelecekte Lâtin alfabesine geçebileceğini ve böylece Başkurtçanın daha kolay yazılıp okunabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Lâtin alfabesine geçmenin komşu Türk ülkeleriyle iletişimi daha kolaylaştıracağı inancı belirtilmiştir. Ancak Rusçanın resmî dil olması ve her türlü resmî yazışmanın Rusça yapılması Kiril alfabesinden Lâtin alfabesine geçişi çok zorlaştırmaktadır.

Yukarıda sergilendiği gibi çok dillilik ve çok kültürlülük Rusların dışındaki Başkurt veya Tatar çocuklarının sorumluluğu gibi görülmektedir. Rus çocukları tek dilli olarak eğitim almaya devam etmektedirler. Eğer gerçek anlamda çok dillilik gerçekleştirilmek isteniyorsa Rus kökenli öğrenciler de okullarda öğretilen diğer ulusal dilleri öğrenmelidirler. Bu şekilde Başkurdistan'da ulusal bütünlük ve gruplar arasında kültürel anlaşma daha kolay gerçekleşecektir.

Bu araştırmanın bulguları Başkurt dilinin güçlendirilmesi, yeniden canlandırılması süreci ile ilgili olarak çok önemli saptamalar içermektedir. Başkurt dilinin daha da güçlendirilmesi için bu dilde açılacak üniversiteler oldukça önemlidir. Ayrıca Başkurt dil öğretmeni yetiştiren yüksek öğretim kurumlarının açılması da o denli önemlidir. Bu çalışma ve bulgular "Öznel Etnik Dil Gücü" anketinin geçerli bir araştırma aracı olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Kaynakça

- Ajupova, L. (1996), Funktionirovanije jazykov v sfere obrazovanija respubliki Baskortostan (Functioning of languages in education sphere in Republic of Bashkortostan) in: V. Solntsev & V. Mikhalchenko (eds.). *Sociolinguistic problems in various Regions of the World*. Moscow: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences, pp. 49-54.
- Bourhis, R. Y., Giles, H. ve Rosenthal, D. (1981), Notes on the Construction of a 'subjective vitality questionnaire' for Ethnolinguistic Groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2, 2, 145-155.
- Bourhis, R. Y. and Sachdev, I. (1984), Vitality Perceptions and Language Attitudes: *Some Canadian Data*. *Journal of Language and Social Psychology* 3, 2, 97-127.
- Cooper, R. L. (1989), *Language Planning and Social Change*, Cambridge: Cambridge, University Press.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., & Taylor, D. M. (1977). Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. in: H. Giles (ed.) *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London: Academic Press, p. 307-348.
- Haarman, H. (1992), Measures to increase the importance of Russian within and outside the Soviet Union - a case of covert language-spread policy (a historical outline). *International Journal of Sociology of Language*, 95, pp. 109-129.
- Hagendoorn, L., Drogendijk, R., Tumanov, S., ve Hraba, J. (1998), Inter-ethnic preferences and ethnic hierarchies in the former Soviet Union. *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 22, No. 4, pp. 483-503.
- Graney, K. E. (1999), Education Reform in Tatarstan and Bashkortostan: Sovereignty Projects in Post-Soviet Russia, *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No. 4, pp. 611-632.
- Grimes, B. F. (2000), *Ethnologue: The Languages of the World*, 14* edition. (internet edition: <http://www.sil.org/ethnologue/>).
- Gravingholt, J. (1999a). *Regionale Autonomie und postsowjetischer Autoritarismus: Die Republik Baschkortostan*, Teil I: Politischer Umbruch und Neuordnung der Institutionen. Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien 16. Köln: BIOst.
- Gravingholt, J. (1999b), *Regionale Autonomie und postsowjetischer Autoritarismus: Die Republik Baschkortostan*, Teil II: Herrschaftspraxis und föderale Beziehungen, Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und

internationale Studien 17. Köln: BIÖst.

Johnson, P., Giles, H., ve Bourhis, R. Y. (1983), The Viability of Ethnolinguistic Vitality: A Reply, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 4, 4, 255-269.

Laitin, D. D. (1995), Identity in formation: the russian-speaking nationality in the post-Soviet diaspora, *Archives of European Sociology*, XXXVI, 281-316.

Saint-Blancat, C. (1985), The Effect of Minority Group Vitality upon its* Sociopsychological Behavior and Strategies, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 6, 1, 31-45.

Schlyter, B. N. (1998), New Language Laws in Uzbekistan, *Language Problems and Language Planning*, Vol. 22, No. 2, pp. 143-181.